

Л. В. Оболенцева

ОЗНАКИ ТА ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ПОСТКРИЗОВОМУ ПЕРІОДІ

У роботі обґрунтовані ознаки та визначені фактори конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та посткризовому періоді. Зазначено, що в Україні однією з головних проблем низької конкурентоспроможності промислової продукції є фінансова криза, високий рівень податків, недосконалість податкової системи, високий рівень корупції та інші фактори, які гальмують розвиток економіки країни в цілому. Зроблено висновок, що для всіх галузей національного господарства, зокрема промисловості, вкрай важливим постає питання розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки на період до 2025 року.

Ключові слова: конкурентоспроможність, промисловість, криза, фактори, ознаки.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення питання конкурентоздатності та конкурентоспроможності промисловості України перебувають у центрі уваги науковців та практиків, оскільки продукція промислових підприємств складає значну частину ВВП країни.

Кризові явища, які постійно руйнують економіку країни потребують науково обґрунтованого аналізу ознак конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи. Мова йде про визначення факторів конкурентоспроможності підприємств промислового комплексу, які б могли протидіяти кризовим явищам та бути затребуваними в посткризовий період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню факторів конкурентоспроможності присвячені праці багатьох вчених-економістів. Серед них Ю. Голяк [1], О. Гетьман [2], Н. Грицишин [3], О. Єлісеєнко [4], О. Кузьмін [5], Т. Кулініч [6], Л. Лісовська [7] та багато інших.

Однак існуючі розробки потребують подальшого розвитку у напрямку дослідження ознак та факторів конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та посткризовому періоді.

Метою статті є обґрунтування ознак та визначення факторів конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та посткризовому періоді.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні головними перешкодами на шляху забезпечення конкурентоспроможності української промисловості є вузькість внутрішнього ринку, фіскальна спрямованість податкової політики, відсутність стимулів інноваційної діяльності, недостатній рівень залучення інвестицій у промисловий сектор, тінізація економіки, поширення корупції, недосконалість державної промислової політики в межах забезпечення та захисту конкурентних переваг промислового комплексу України.

Загалом поняття конкурентоспроможності можна охарактеризувати як властивість об'єкта повніше задовольняти певну конкретну потребу порівняно з аналогічними об'єктами даного ринку. На рівні країни він характеризується як здатність її економіки в умовах ринку виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам світових стандартів, реалізація яких підвищує рівень національної економіки.

На мікрорівні конкурентоспроможність визначається перевагами підприємств порівняно з іншими підприємствами цієї ж галузі всередині країни або за її межами, тобто їх здатністю виробляти конкурентоспроможні на конкретному ринку товари або послуги, а також конкурентними перевагами самої продукції, яка може витримати конкуренцію з аналогічними товарами на даному ринку.

Конкурентоспроможність галузі передбачає отримання підприємцем (власником капіталу) максимального доходу (прибутку) за умови мінімального рівня ризику.

У минулому столітті конкурентоспроможність промисловості значною мірою залежала від наявності у підприємств трьох основних факторів виробництва – природних ресурсів, трудових ресурсів та капіталу. Сьогодні в умовах глобалізації та латентної кризи виникає потреба появи нових факторів конкурентоспроможності, їх систематизації та детального вивчення.

Одним з напрямів вирішення проблеми щодо забезпечення конкурентоспроможності промисловості України є розробка та реалізація ефективних інвестиційної та інноваційної політики підприємств, галузей, національного господарства, а також діяльність підприємства у сфері науково-дослідницьких робіт.

Менеджмент промислових підприємств має враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на їхню діяльність і своєчасно реагувати на виклики ринкового середовища, у якому

відбувається жорстка конкурентна боротьба виробників товарів і послуг. Це зумовлює необхідність проведення ґрунтовного аналізу відповідних факторів, які впливають на ці процеси, та розроблення комплексу заходів, реалізація яких дасть змогу вижити промисловим підприємствам в умовах кризи та у посткризовому періоді.

Сьогодні підприємствам промислового комплексу треба звернути увагу на формування і нарощування конкурентних переваг вищого порядку (унікальна продукція, унікальна технологія, фахівці, гарна репутація підприємства тощо), що є неодмінною умовою конкурентоспроможності.

Побудова конкурентних стратегій, що базуються тільки на конкурентних перевагах нижчого порядку (використання дешевої робочої сили; матеріалів, сировини, енергії тощо) може привести до необоротних наслідків, таких як перехід власності в руки іноземних партнерів та перетворення нашої країни на сировинний придаток.

Розглянемо загальні ознаки конкурентоспроможності (рис. 1).

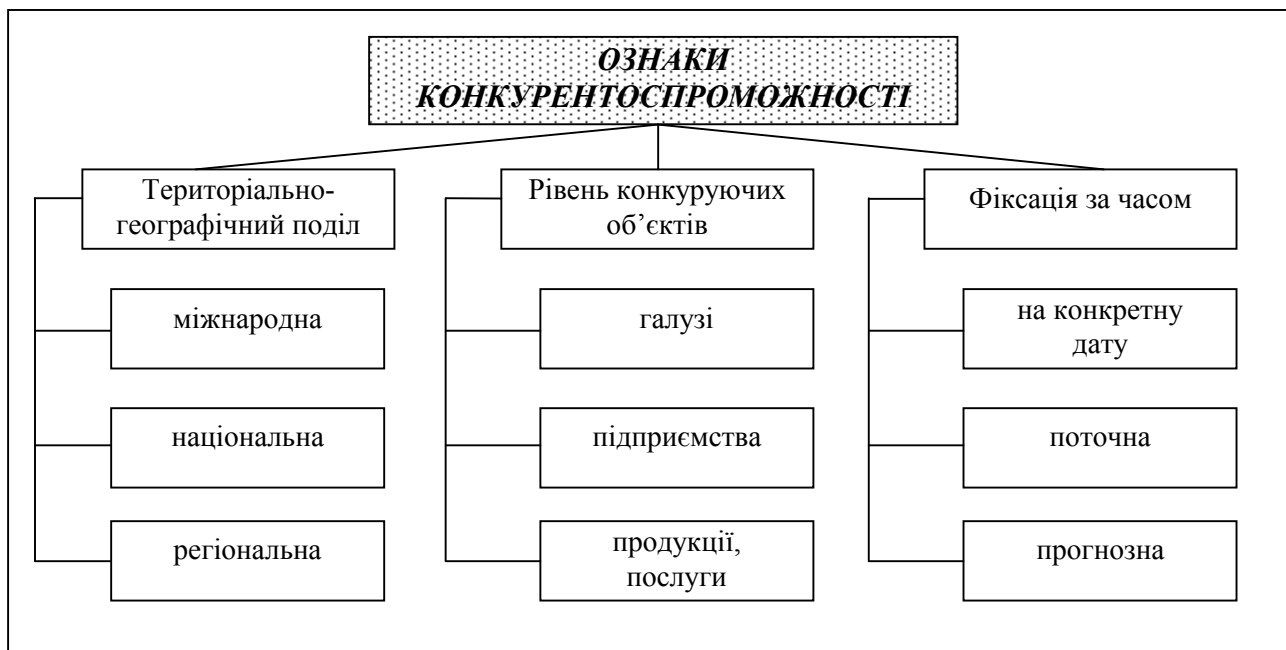

Рис. 1. Класифікація конкурентоспроможності за певними ознаками

Розроблено автором

Що стосується факторів конкурентоспроможності, то треба зазначити, що фактори конкурентоспроможності підприємства діють не ізольовано, кожен сам по собі, а системно, що посилює наслідки впливу кожного окремого фактора.

М. Портер підкреслює, що конкурентна перевага зростає з усієї системи видів діяльності; вдалий добір видів діяльності забезпечує низький рівень витрат і посилює диференціацію. Крім того, конкурентна цінність певного виду діяльності чи пов'язаних з ним навичок, компетенцій та ресурсів є невід'ємною від усієї системи чи стратегії [9, с. 93].

Наведемо класифікацію факторів конкурентоспроможності, яка має узагальнюючий характер (рис. 2).

Заслугує на увагу достатньо старий, але не втративший свого сенсу, підхід японського менеджменту, за яким конкурентоспроможність компанії може бути виражена як п'ятирівнева ієрархія факторів [10, с. 229–231].

Згідно з японською моделлю конкурентоспроможності, на першому рівні ієрархії формується частка компанії на ринку, яка визначається залежністю:

$$\alpha = f(\alpha_0, Q, P, S, Z),$$

де α – частка компанії на ринку у поточному періоді;

α_0 – частка компанії на ринку у попередньому періоді;

Q – порівняльна якість товарів;

P – відносна ціна товарів;

S – фактор, що враховує просування продукції на ринок;

Z – фактор, що враховує потужність збутової мережі компанії.

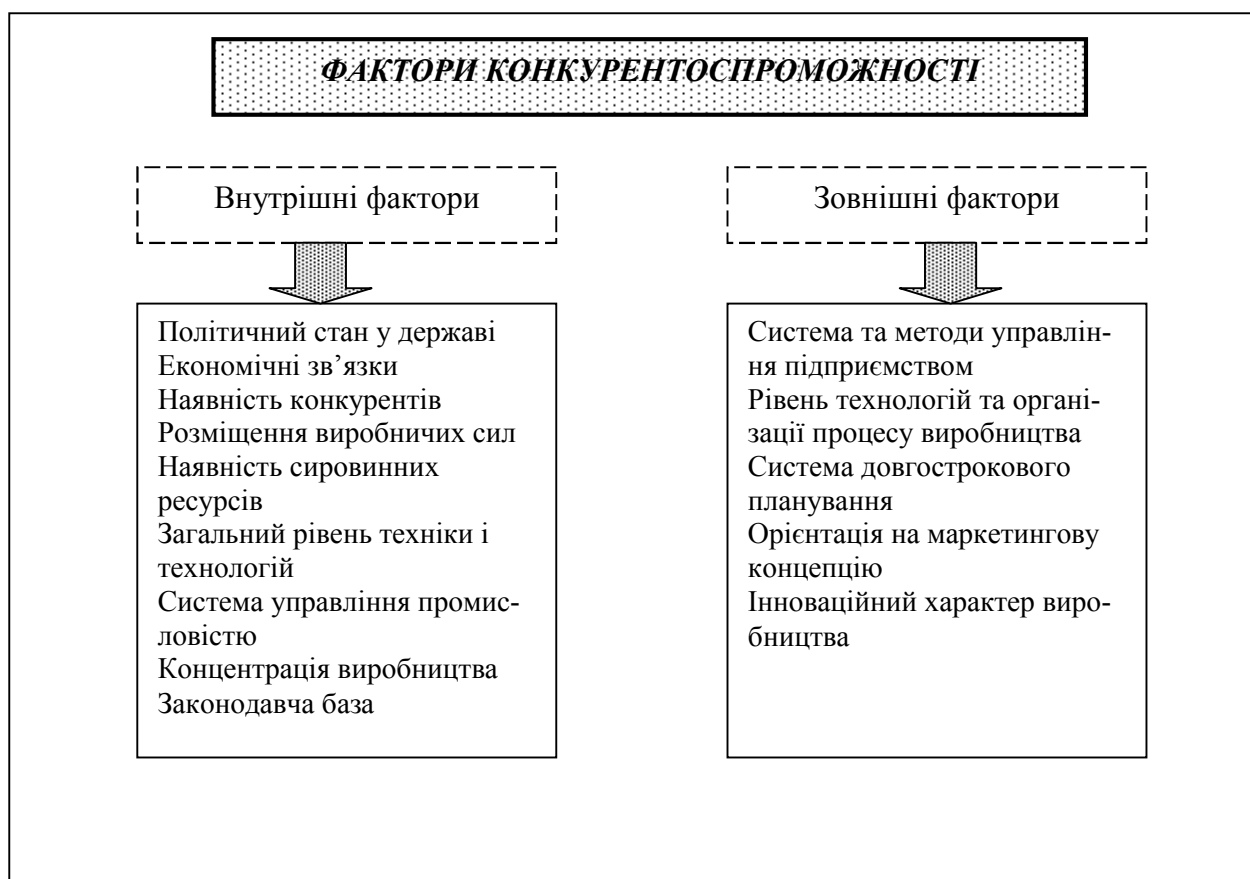

Рис. 2. Класифікація факторів конкурентоспроможності [9]

Якість продукції у наведеній функції відображає дизайн, технічні якісні параметри, диференціацію продукції і сегментацію ринку.

На другому рівні цієї ієрархії конкурентоспроможність має бути підкріплена трьома найважливішими факторами – здатністю до розвитку, виробничими і збутовими потужностями.

На третьому рівні ієрархії – стратегія «продукт – ринок», на четвертому – здатність вищого керівництва компанії приймати такі рішення, які реалізують на практиці три перші фактори конкурентоспроможності компанії.

На п'ятому рівні – підсумки функціонування компаній у попередньому періоді, де особливо важливий прибуток компанії як джерело ресурсів боротьби за ринок.

В умовах кризи конкурентоспроможність стає питанням виживання підприємств, галузей, національних економік. Тому вкрай важливим є врахування вірогідності появи кризових явищ при розробці стратегії розвитку промисловості.

Згідно з визначенням, яке наведено у «Великому глумачному словнику сучасної української мови», криза – «розклад, занепад, загострення політичних, економічних або соціальних протиріч, а також перехідний момент системи» [11].

На думку С. Дзюбик, «криза» – складне перехідне становище, а «економічна криза» – циклічний процес в економіці країни, який характеризується спадом національних економічних показників [12].

Фаза кризи виступає як найбільш складний і суперечливий період у динаміці будь-якої системи, що характеризується порушення сформованої рівноваги. Вона характеризується або переходом системи в якісно новий стан, або її загибеллю й заміною іншою системою. Фаза кризи звичайно визначається як абсолютне скорочення головних циклічних показників – суспільного продукту й промислового виробництва.

Слід зазначити, що в Україні однією з головних проблем низької конкурентоспроможності промислової продукції є фінансова криза, високий рівень податків, недосконалість податкової системи, високий рівень корупції та інші фактори, які гальмують розвиток економіки країни в цілому. За глобальним індексом конкурентоспроможності в 2015–2016 роках Україна посіла 79 місце. За статис-

тикою, відсоток українських промислових товарів на світовому ринку становить менше, ніж 1 %, хоча економіка України більше, ніж на 50 % залежить від експорту [13].

Глибоку кризу, яка спіткала Україну у 2014-2015 рр., можна охарактеризувати як системну кризу – кризу базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах, на яких будувалася чинна модель розвитку країни [14].

Кризове становище в Україні має свої особливості. В останні роки прослідковується збільшення кризових явищ, інфляція розповсюджується на всю систему кредитної, фінансової і банківської діяльності, зменшується ділова активність, зростає міграція робочої сили у країни близького й далекого зарубіжжя, підвищується частка тіньової економіки. Криза має системний характер, охоплює всі сфери життя суспільства – економічну, політичну й соціальну. Процес трансформації кон'юнктури ринку в Україні проходить у несприятливих умовах: відбувається розрив економічних зв'язків між галузями, підприємствами, містами і людьми; швидко знижується життєвий рівень більшої частини населення країни; відбувається спад виробництва ВВП та ін.

Сучасний стан промисловості України, який зазнав істотного впливу фінансово-економічної кризи, потребує реалізації спільних зусиль щодо припинення спаду виробництва на всіх рівнях управління. Відновлення виробничого та фінансового потенціалу промислових підприємств повинно бути тісно пов'язане з реалізацією державних програм стимулювання економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості.

Фактори конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та посткризовий період повинні спиратися на сучасні технології антикризового управління.

В умовах кризи та посткризовому періоді для створення конкурентоспроможної продукції необхідно прикласти максимальні зусилля та задіяти всі здібності для розробки товару, що має необхідні характеристики, і на швидкому виведенні цих товарів на ринок.

Треба враховувати, що для споживача, особливо промислової продукції, ціна товару важлива не менше, ніж його якість. Але підприємство, яке може запропонувати конкурентоздатну ціну, повинно жорстко контролювати свої витрати. Зробити це можна, оптимізуючи внутрішні процеси підприємства, знаходячи можливість створення додаткової вартості з найменшими витратами. Тобто, одним з найважливіших факторів конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та посткризовому періоді є ціна промислової продукції.

Другим важливим фактором отримання прибутку та підвищення конкурентоспроможності в умовах кризи та у посткризовому періоді для підприємств промислового комплексу України є ефективність інноваційної діяльності, що виявляється у прискорених темпах впровадження в практику виробництва новітніх досягнень науки і техніки.

Отже, ми навели два найважливіших фактори конкурентоспроможності в умовах кризи та посткризовому періоді, але, враховуючи специфіку промисловості та сучасну макроекономічну нестабільність, автором запропоновано поряд з уже існуючими запровадити такі критерії класифікації факторів конкурентоспроможності промислових підприємств:

- за ступенем схильності до змін в умовах кризи та посткризовому періоді (гнучкі, важко змінні);
- за ступенем впливу на рівень конкурентоспроможності (помірного впливу, значущого впливу) (рис. 3).

Треба зазначити, що інтегральною складовою процесу підвищення конкурентоспроможності промисловості України є визначення пріоритетних напрямів та шляхів ефективного використання всіх наявних ресурсів. На думку автора, за умови невизначеності та нестабільності, менеджменту промислових підприємств доцільно концентруватися на гнучких факторах значущого впливу, які є найбільш ефективними в контексті використання ресурсів та підвищення загального рівня конкурентоспроможності.

Що стосується посткризового періоду, то для всіх галузей національного господарства запорукою виживання у цей період є розробка стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки на період до 2025 року, яка повинна містити чіткий план дій щодо науково-технічних та інноваційних пріоритетів розвитку, новітніх технологій, а також конкретні механізми реалізації державної підтримки пріоритетних напрямів економічного розвитку на національному, регіональному і галузевому рівнях.

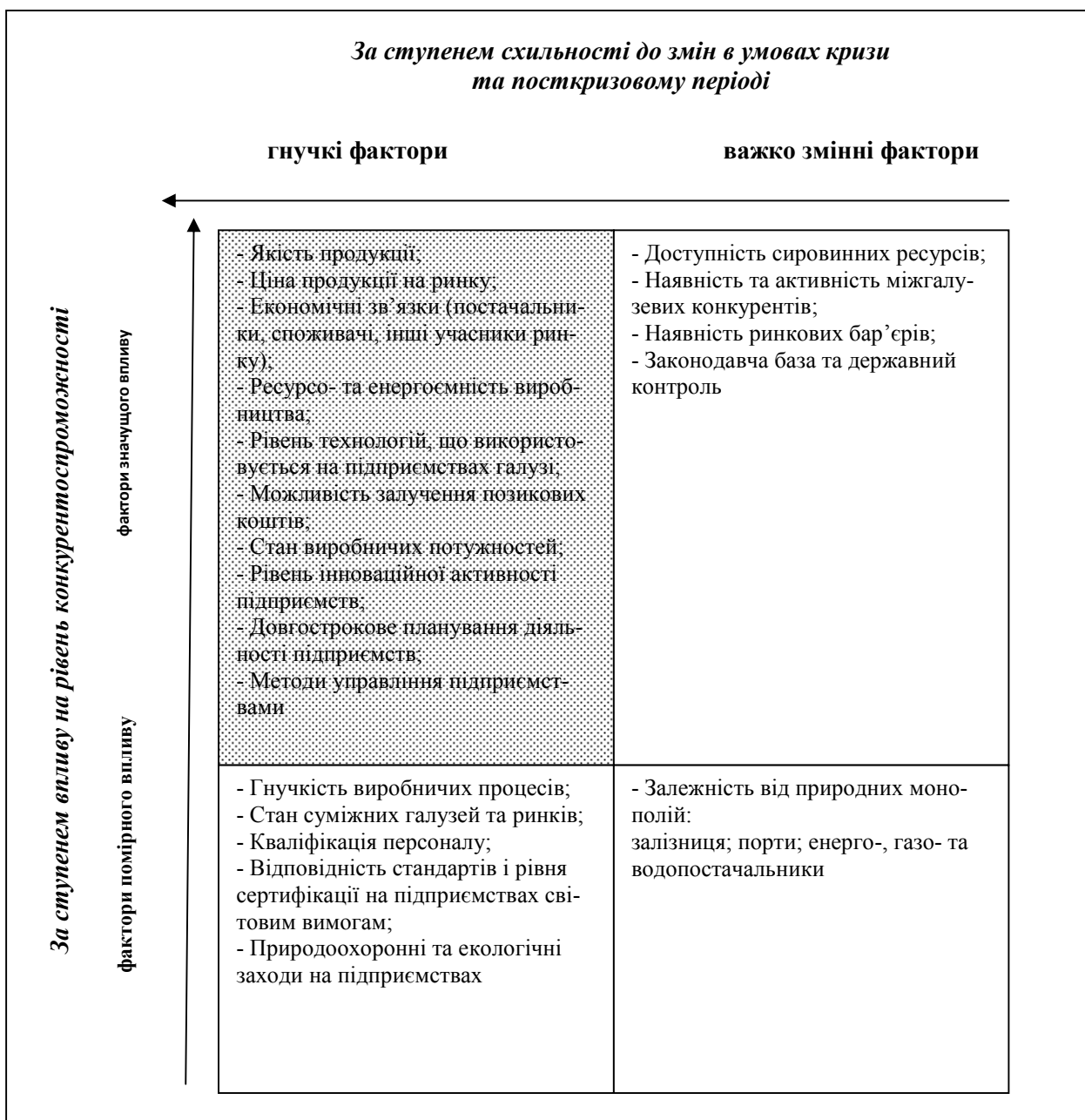

Рис. 3. Класифікація факторів конкурентоспроможності промисловості в умовах кризи та у посткризовий період

Розроблено автором

Напрямами стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки повинні стати:

- узгоджена діяльність органів державної влади, державного і недержавного секторів економіки з питань випереджувального розвитку високотехнологічних галузей та виробництва наукомісткої, енергозберігаючої, експорторієнтованої продукції;
- концентрація інтелектуальних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів на пріоритетах напрямках інноваційного розвитку;
- створення сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності, розвитку високотехнологічних галузей економіки, інтелектуальної власності;
- залучення інвестицій у інноваційну сферу;
- розвиток інфраструктури інноваційної економіки.

Для підвищення конкурентоспроможності промисловості України слід запровадити та розвивати сільову форму співробітництва суб'єктів господарювання із метою підсилення взаємодії між ними

та об'єднання їхніх ресурсів. Це, у першу чергу, стосується територіально-виробничих систем (клас-терів).

Створення кластерів дозволить активізувати інноваційну діяльність, у промисловості, з'являться нові можливості для бізнесу і просування нових продуктів, об'єднання окремих продуктів технологічними ланцюжками. Усе це дуже важливе в умовах економічної кризи та у посткризовому періоді.

Основними рекомендаціями щодо покращення ситуації, яка склалась, промислові підприємства повинні бути спрямовані на збільшення надходження фінансових ресурсів і зменшення поточних витрат та зростання обсягів реалізації продукції. Адже для успішного розвитку промисловості в Україні необхідно підтримувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Для цього слід забезпечити високу якість продукції, її надійність, довговічність та відповідність екологічним вимогам, що потребує інвестиційних вливань у наукове забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва.

Висновки. У результаті проведеного дослідження з'ясовано необхідність врахування відповідних факторів, які впливають на конкурентоспроможність промисловості, та розроблення комплексу заходів, реалізація яких дасть змогу вижити промисловим підприємствам в умовах кризи та у посткризовому періоді. Зроблено висновок, що для всіх галузей національного господарства, зокрема промисловості, вкрай важливим постає питання розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки на період до 2025 року.

Список використаної літератури

1. Голяк Ю. Б. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності стратегічних галузей української економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 6(60). С. 78–82.
2. Гетьман О. О. Поняття конкурентоспроможності продукції і методи її оцінки. Бібліотека українських підручників. URL: <http://proces.biz/MS/Book/LightBook/t6.htm>
3. Грицишин Н. Конкурентоспроможність виробничого підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2005. №1. С. 29–34.
4. Єлісеєнко О. В. Конкурентоспроможність промислових підприємств у кризових умовах. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу №1 (9), 2010. URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/11.pdf
5. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Романко О. П. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика : монографія ; за заг. ред. д. е. н., проф. Кузьміна О. Є. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. 198 с.
6. Кулініч Т. М. Інноваційні фактори конкурентоспроможності в сучасних умовах інтернаціоналізації. *Стратегія розвитку України*. № 1/2. 2007. С. 338–345.
7. Лісовська Л. С., Іванець Л. В. Сучасна парадигма конкурентоспроможності підприємства. *Вісник НУЛП*. 2009. № 640. С. 143.
8. Портер М. Конкуренція: пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.
9. Должанський І. З., Загорна Т. О. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. К.: Центр навч. літ., 2006. 384 с.
10. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий: пер. с англ. М.: Прогресс, 1987. 384 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 5-те вид. / голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. 2-ге вид. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
12. Дзюбик С. Д., Ривак О. С. Основи економічної теорії: навч. посіб. 3-те вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2014. – 423 с.
13. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015–2016. *Центр гуманитарных технологий*. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>.
14. Жаліло Я. А., Кононенко К. А., Яблонський В. М. та ін. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. К.: Вид-во НІСД, 2014. 132 с.
15. Уткіна Ю. М. Стратегічна спрямованість управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 32. С. 247–249.

References

1. Holiak, Yu. B. (2006) Theoretical Aspects of Competitiveness of Strategic Areas of the Ukrainian Economy. *Aktualni problemy ekonomiky*, № 6(60), p. 78–82.
2. Hetman, O. O. Concept of product competitiveness and methods of its estimation. Library of Ukrainian textbooks. URL: <http://proces.biz/MS/Book/LightBook/t6.htm>

3. Hrytsyshyn, N. (2005) Competitiveness of the production enterprise. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*, №1, p. 29–34.
4. Yeliseienko, O. V. (2010) Competitiveness of industrial enterprises in crisis conditions. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. №1 (9), URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/11.pdf
5. Kuzmin, O. Ie., Melnyk O. H. and Romanko O. P. (2011) Competitiveness of the enterprise: planning and diagnostics: [monograph]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 198 p.
6. Kulinich, T. M. (2007) Innovative factors of competitiveness in the modern conditions of internationalization. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, № ½, pp. 338–345.
7. Lisovska, L., S., Ivanets, L., V. (2009) Modern paradigm of enterprise competitiveness. *Visnyk NULP*. № 640. pp. 143.
8. Porter M. (2005) Competition: transl. from English. Moscow: Williams Publishing House. 608 p.
9. Dolzhanskyi, I., Z., Zahorna T., O. (2006). Competitiveness of the enterprise: teaching. manual for higher tutor establishments. Kiev, Tsentr navch. lit. 384 p.
10. Kono, T. (1987). Strategy and structure of Japanese enterprises: lane. from english. Moscow, Prohress. 384 p.
11. Busel, V., T., Vasilega-Deribas, M., D., Dmitriev, A., V., Latnik, G., V. and Stepenko G., V. (2005). Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language. 5th edit. Kiev, Irpin. VTF «Perun», 1728 p.
12. Dziubyk, S., D., Ryvak, O., S. (2014) Fundamentals of Economic Theory: Teaching. manual. Kiev: Znannia, 423 p.
13. World Economic Forum: Global Competitiveness Rating 2015-2016. Center for Humanitarian Technologies. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>
14. Zhalilo, Ya., A., Kononenko, K., A., Yablonskyi, V., M. (2014) Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways of overcoming: analyst. add. Kiev, Vyd-vo NISD, 132 p.
15. Utkina, Yu., M. (2010) Strategic orientation of management of international competitiveness of enterprises. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. № 32, pp. 247–249.

L. V. Obolentseva

SIGNS AND FACTORS OF THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRY IN A CRISIS AND POST-CRISIS PERIOD

The work substantiates the signs and identifies the factors of the competitiveness of industry in a crisis and post-crisis period. The author notes that today the main obstacles to ensuring the competitiveness of Ukrainian industry are the tightness of the domestic market, the fiscal orientation of the tax policy, the lack of incentives for innovation, the lack of investment attraction in the industrial sector, underground economy, the spread of corruption, the imperfection of state industrial policy within the framework of security and protection of competitive advantages of industrial complex of Ukraine. It has been stressed that the management of industrial enterprises should take into account the influence of external and internal factors on their activity and respond in a timely manner to the challenges of a market environment in which a fierce competition between producers of goods and services takes place. It necessitates a thorough analysis of relevant factors affecting these processes and the development of a set of measures that will enable the survival of industrial enterprises in a crisis and post-crisis period. It has been noted that one of the main problems of low competitiveness of industrial products in Ukraine is financial crisis, high level of taxes, imperfection of the tax system, high level of corruption and other factors that hinder the development of the economy as a whole. According to the Global Competitiveness Index in 2015-2016, Ukraine took the 79th place. In determining the factors of the competitiveness of industry in a crisis and post-crisis period, it has been noted that the integral part of the process of increasing the competitiveness of Ukrainian industry is the determining the priority directions and ways of efficient use of all available resources. According to the author, in the conditions of uncertainty and instability, management of industrial enterprises should concentrate on flexible factors of significant influence, which are the most effective in the context of resource use and increase of the general level of competitiveness. It has been concluded that for all sectors of the national economy, in particular industry, the issue of developing a strategy for increasing the competitiveness of the economy for the period up to 2025 is extremely important.

Keywords: competitiveness, industry, crisis, factors, signs.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2018 р.